

A REND ÉS A SZABADSÁG VILÁGA

*Beszélgetés Buji Ferencsel**

Ebben a manipulatív világban a szabadság fogalma relatív lett. Ön mint filozófus hogyan éli meg a XXI. században szinte mottóvá vált ideológiát: „szabad emberek vagyunk”?

Véleményem szerint a szabadság, akárcsak a jóság vagy a bölcsesség, nem annyira adottság, mint inkább megszerzhető *képesség*. Éppen ezért az én szememben az az állítás, hogy az ember szabad, éppen annyira értelmetlen, mintha azt mondanánk, hogy az ember jó, bölcs, szép és így tovább. Úgy is mondhatnám, hogy a szabadság *erény*, s mint ilyen, magától értetődően csak azok rendelkezhetnek vele, akik veszik a fáradságot, hogy műveljék azt magukban. „Szabad emberek vagyunk”? Egyáltalán nem lehet tehát azt mondani, hogy a szabadság egyenlő mértékben oszlana meg az emberek között. Sőt, a szabadságnak ebben a felfogásában kimondatlanul is megjelenik a szabadság leértékelése, sőt tagadása is, hiszen amit mindenki automatikusan és ugyanolyan arányban birtokol, az elveszíti értékét. És ami elveszíti értékét, az elveszíti értelmét is. Születésekor mindenki kapott bizonyos mennyiségű szabadság-talentumot – ki többet, ki kevesebbet –, és élete során ezzel kell gazdálkodnia – lehetőleg okosan. Olyan ez, mint a sakk. A játék megkezdésekor az ember rendelkezik bizonyos lehetőségekkel, bizonyos lépési szabadsággal. Ha azonban figyelmetlenül, nem előrelátóan, Isten törvényeit figyelmen kívül hagyva játszunk az élet sakkjátzmáját, akkor a kezdeti szabadságunk nemhogy növekedne, hanem éppen hogy csökkenni kezd, egyre inkább beszűkülnek a lépési lehetőségeink, egyre inkább kényszerpályákra sodródunk, végül aztán mattot kapunk. Ahhoz, hogy ezt elkerüljük, ahhoz, hogy a szabadság magját fává tudjuk terebélyesíteni magunkban, elszántság, személyiségbeli erő, tisztánlátás kell. Mint ahogy egy mai magyar gondolkozó mondta, „az élet szellemi feladat”. A szabad akarat legnagyobb tétje az, hogy az ember növelni tudja-e általa szabad akaratát, vagy éppen ellenkezőleg: elveszíti azt.

* Forrás: *Híd. Evangélikus missziói magazin*, 2011/3., p. 14–16. A publikált szöveg az eredeti önkényesen rövidített és torzított változata. Az itt közölt változat az eredeti.

Ami a jelenkort, s azon belül is a XXI. századot illeti, természetesen a politikai hatalom biztosíthat egy olyan környezetet, amelyben az általános szabadságjogok érvényre juthatnak. Az ember szabadságát azonban nevétséges volna arra redukálni, hogy négyévenként kitölthet egy szavazócédulát. Vagy gondoljon csak bele, a szabad véleménynyilvánítás nagy nehezen kiharcolt szabadságával az emberek kilencvenkilenc százaléka élete során egyszer sem él, már csak azért sem, mert soha nem kerül olyan helyzetbe, hogy a médiában nyilatkozzon. Ha a szabadság nem folytonos jelenlét, hanem kimerül abban, hogy az ember esetenként bizonyos lehetőségekkel él, akkor az legfeljebb karikatúrája a szabadságnak. Valójában az államhatalom csak a társadalomnak tud szabadságot biztosítani, az egyénnek, vagyis magának az egyes embernek nem. A politikai szabadság jogi kérdés; az emberi szabadság viszont nem jogi, hanem egzisztenciális kérdés. A kettő úgy viszonyul egymáshoz, mint a jogi személy a természetes személyhez – vagyis az igazi személyhez. A jogi személy éppoly messze van a személytől, mint a jogilag garantált szabadság a tényleges szabadságtól. Nem a forradalom, hanem az *igazság* szabadít fel: az igazság *tudása és gyakorlása* – s ez mindenkinek személyre szabott feladata mindenféle politikai környezettől függetlenül. A szabadság eredményének megszerzéséért végzett munkát egyetlen államforma sem takarítja meg az ember számára.

Milyen igazságról van szó. A transzcendens megtapasztalásából fakadó vagy a ráció formálta, a környezet alakította igazságról?

Nemcsak Pilátus volt szkeptikus azzal kapcsolatban, hogy létezik-e egyáltalán igazság, hanem ma egy egész filozófiai rendszernek alaptétele az, hogy az igazság mint olyan elavult fogalom, keresése pedig fölösleges időpocsékolás. Így aztán e szemlélet követői a lét alapkérdéseinek kutatása helyett olyan apró-cseprő dolgok szörszálhasogató boncolgatására fordítják minden energiájukat, amelyekhez képest annak vizsgálata, hogy hány angyal fér el egy tű hegyén, szinte húsba vágó kérdésnek tűnik. Természetesen az említett filozófiai rendszer – a posztmodernizmus – ezt mint megfellebbezhetetlen igazságot nyilatkoztatja ki, szemléletesen demonstrálva ez által nemcsak önmaga hamisságát, hanem azt is, hogy a hamisság végső soron önmagával is meghasonlik és saját alapjai ellen tör. ... Mint ahogy Aquinói Szent Tamás mondja, a legnagyobb dolgokról nyert legcsekélyebb tudás is kívánatosabb, mint a legkisebb dolgokról nyert legbiztosabb tudás.

Bár a szabadság és az igazság kapcsolata első pillanatra talán homályosnak tűnik, de hogyan is lehetne szabadságot építeni a hazugság talapzatára?! Ha az igazság nem mutatna a szabadság felé, akkor ellentétének, a rabságnak kellene afelé mutatnia. A legmagasabb pont, amelyben igazság és szabadság egybeesik: Isten. Ezért az ember Istenben találhatja meg mindkettőnek a teljességét – mert hiszen mindkettőnek ő birtokolja a teljességét. Istent megtalálni annyi, mint megtalálni *a* szabadságot és megtalálni *az* igazságot.

Természetesen az igazságnak éppen annyi formája és fokozata lehetséges, mint a szabadságnak. A hazugságra szinte mindig a félelem veszi rá az embert. Az igazság kimondásához bátorság kell, mivel azonban ez sokszor hiányzik belőlünk, inkább választjuk félelmeink többé-kevésbé lakályos börtönét, mint az igazság nyílt, de kockázatos terét. Az igazság kimondásától, az igazsággal való szembenézéstől való félelem az egyik legfőbb oka annak, hogy az ember élete sakkjátszmájában egyre inkább kényszerpályára jut, aláásva ilyen módon önnön koherenciáját csakúgy, mint párkapcsolatának vagy családjának működőképességét.

Társadalmi szinten vizsgálva a kérdést, aki nem képes átlátni a társadalmi mechanizmus rejtett szándékain – amelyek ugyan *kívülről* igyekeznek befolyásolni az embert, de befészkelik magukat lelke legmélyébe (a totalitárius rendszerekhez képest ez a liberális demokráciák alapvető újítása) –, az megszűnik szabadnak lenni és a társadalmi hatóerők pusztá kreatúrájává válik. Ahhoz, hogy az ember miképpen gondolkozzon, beszéljen, éljen, igen komoly érdeke fűződik ezeknek az erőknek, amelyek megfelelő eszközökkel és hatalommal is rendelkeznek ahhoz, hogy céljaikat elérjék, legyenek azok politikai, gazdasági, társadalmi vagy egyéb természetűek. És ezeknek a bennünket hullámszerű szisztematikussággal ostromló sugallatoknak nincs fogékonyabb alanya, mint a tudatlan és öntudatlan, belső tartás nélküli ember. Aki azt mondja, hogy nem érdekli a körülötte lévő világ, az már áldozat is, akinek szabadsága legfeljebb annyira terjed ki, hogy a felkínált A, B és C változatok közül kiválasztja a neki legszimpatikusabbat, és nem jut eszébe, hogy az ábécének ezeken kívül még jó néhány betűje van. A társadalmi tisztánlátás nem intellektuális luxus, hanem az ember szabadságának, függetlenségének és önállóságának legfőbb záloga.

Végül, Szent Pállal szólva – és a legmagasabb szinten vizsgálva az igazság és a szabadság összefüggését –, hogyan is lehetne másképpen eljutni „Isten fiainak dicsőséges szabadságára”, mint annak ismerete és gyakorlása révén, amit Jakab apostol „a szabadság tökéletes törvényének” nevez?! Legmagasabb értelemben az igazság a rabság világból kivezető út törvényrendje. Aki mit

sem tud arról az igazságról, amely elsődlegesen nem dogmák rendszere, hanem egy magasabb, isteni élet törvénye, az örökre el van zárva a szabadságtól. Fentebb már idéztem Krisztus szavait János evangéliumából: „Az igazság szabaddá tesz.” Igazság és szabadság kapcsolata annyira erős, hogy arra a kérdésre, hogy mi az igazság, nyugodt lélekkel mondhatom: *az, ami szabaddá tesz.* Igazság az, ami az embert magasabb szabadságfokok felé vezérli. Ami ugyanis fokozza az ember rabságát, az nem lehet az igazság. Akárhogyan is nézem, a szabadság végső soron vallási fogalom. Ha a szabadság fogalmát kiemeljük vallási összefüggéséből, akkor előbb-utóbb tényleg oda jutunk, hogy Pilátussal és a posztmodernizmussal együtt meg kell kérdeznünk: „Mi az igazság?!” Valójában nincs az emberi létnek olyan alapkérdése, amely ne függenne össze a vallással, sőt, amely ne a vallásban találna meg végső válaszát. A szabadság – akárcsak az igazság – lényegileg szekularizálhatatlan.

A mai társadalom nagy dilemmájának érzem azt, hogy a keresztyénség mint vallás az Isten adta törvények által korlátokat állít fel az egyén szabadságát illetően. Ön hogyan tekint a törvényekre, összeegyeztethetők-e a szabadság kiteljesedésével?

A törvényekkel kapcsolatban mindenekelőtt egy félreértést kell eloszlatni. Azok a törvények, amelyektől üdvösségünk vagy kárhozatunk függ, nem önkényes rendelkezései Istennek. Végső forrásuk természetesen Isten, de ezek éppoly szervesen illeszkednek be a metafizikai világrendbe, mint ahogy a fizikai törvények a fizikai világrendbe. Semmiféle isteni önkény nincs a háttérben, ami ellen mondjuk lázadni lehetne. A törvények elleni lázadás a világ teljessége elleni lázadást is magában foglalja, s ilyen módon értelmetlen. A metafizikai világ egy koherens rendszer. Végtelen butaság kell ahhoz, hogy ha valaki megégeti magát, akkor lázadozzon a termodinamika második főtétele ellen. Bár a közlekedési szabályok nagy mértékben korlátozzák az autósok szabadságát, mindazonáltal e szabályok nélkül életveszélyessé válnának az utcák. A sakkozók sem lázadoznak a sakk szabályai ellen. Miközben a modern ember mindenütt törvényekkel vette körül magát, sőt ezeket soha nem látott mértékben megszorította, valamilyen rejtélyes oknál fogva úgy gondolja, hogy a legfontosabb dolgokban, az emberi lét egzisztenciális és morális területén a törvények csak akadályokat jelentenek. Persze rögzített törvényekre csak akkor van szükség, ha a rend már nem magától értetődő. A világ egyik első törvénykönyve, a Tízparancsolat olyan törvényeket rögzített, amelyek gyakorlatilag minden egyes hagyományos kultúrában élő népnél megvoltak, de ezek többségénél teljesen fölösleges volt írásban rögzíteni. A hamis tanús-

kodás ellen akkor kell törvényileg rendelkezni, amikor az már szinte gyakorlattá vált, sőt kezdenek úgy tekinteni rá, mintha nem is lenne bűn. Épeszű ember azonban a „ne ölj” parancsolata által nem érzi korlátozottnak a szabadságát.

Ennek ellenére a reneszánsztól kezdve az újkori kultúra lényegi vonása egy fokozatosan radikalizálódó lázadás a metafizikai rend és annak törvényei ellen. Úgy is mondhatnám, hogy az újkori kultúra egyetlen elhúzódó forradalom az egyház ellen, a kereszténység ellen, Isten ellen. Természetesen az ember emancipációjának jegyében. Ez azonban nem változtat azon, hogy a rend és a szabadság nem állítható egymással szembe. Egyrészt az ember szabadsága soha és semmilyen körülmények között nem abszolút; ellenkezőleg, mindig is korlátokhoz és feltételekhez kötött, és ezek ésszerű keretet biztosítanak egy korlátozott szabadság számára. Az „azt teszek, amit akarok” szabad akarata hamis szabadság, mert az embert leggyakrabban a szenvedés felé vezet – vagyis aki azt tesz, amit akar, az azt éri el ez által, amit nem akar. A bűn teljes egészében a hamis szabadság jegyében áll. Comenius mondta, hogy az ember minden baja abból származik, hogy aláveti magát annak, ami fölött uralkodnia kellene és dacol azzal, aminek engedelmességgel tartozik. Ha az ember nem hajlandó alávetni magát azoknak a törvényeknek, amelyek „felülről valók”, akkor azoknak a törvényeknek fogja magát alávetni, amelyek „alulról valók”. Azok a törvények, amelyek „felülről valók”, fölfelé vezetik az embert; azok a törvények, amelyek „alulról valók”, lefelé vezetik az embert. A modern értelemben vett szabadság egy folyamatos *lefelé igazodás*. De lent nincsen szabadság. Szabadság csak fent van. A törvények tehát részint arra valók, hogy ne engedjék az embert sem individuális, sem kollektív szinten belesüllyedni egy kaotikus állapotba, a bűn önsorsrontásába, részint pedig arra, hogy egyengessék az útját a törvények feletti szabadság irányába. Ha a keresztény spirituális fejlődés végső állomása „Isten fiainak dicsőséges szabadsága”, akkor ehhez egy egyre magasabb szinten megvalósított benső rendezettségén keresztül vezet az út. A szabadság tehát úgy szünteti meg a törvényeket, hogy egyúttal beteljesíti azokat. Nem megszüntetni jöttem a törvényt, hanem beteljesíteni, mondja Krisztus. A rend legmagasabb, de már renden túli pontja a szabadság. Semmi meglepő nincsen ebben, hiszen a törvények végső forrása egybeesik az ember végső forrásával, s mivel ez a két forrás egy, a törvény végső lényege az ember végső lényegévé válik. A szabadság tehát annak felismerése, hogy a lét isteni törvénye tökéletes összhangban van az ember legbelső és legvégső lényegével. Ez az a pont, ahol az isteni törvény végleg elveszíti minden heteronóm jellegét. Ez egy igazi fordulópont:

itt fordul át a rend világa a szabadság világába. A törvény és a próféták eddig a pontig tartottak. Innentől azonban már Isten országának örömhíre terjed – de oda senki nem juthat el erőfeszítés nélkül.

Domokos Tibor

